

ARTYKUŁY

ANNA SZEMBERG
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
w Warszawie

PRZEMIANY AGRARNE W CHŁOPSKIM ROLNICTWIE AKTUALNE TENDENCJE

1. Przemiany agrarne w świetle statystyki GUS

Obraz przemian agrarnych w latach 1996-99 był zdecydowanie niekorzystny. Tendencje do koncentracji osłabły, a nasiliły się skłonności do rozdrabniania. Rezultaty strukturalne tych przemian ilustruje tabela 1.¹

Tabela 1

Przemiany w strukturze obszarowej

Wyszczególnienie		Razem	Grupy obszarowe gospodarstw w ha użytków rolnych						
			1-2	2-5	5-10	10-15	15-20	20-50	50+
P o l s k a									
Liczba gospodarstw w tys.	1996	2041,4	462,2	667,6	520,8	217,2	89,4	75,3	8,9
	1999	2181,9	567,9	737,9	504,0	201,3	83,3	76,4	11,0
Zmiany w liczb. abs.		140,4	105,7	70,?	-16,8	-15,9	-6,1	1,1	2,1
Zmiany w %%		6,9	22,9	10,5	-3,2	-7,3	-6,8	1,5	23,6

¹ Źródło: Charakterystyka obszarów wiejskich oraz przemiany agrarne w Polsce do 1999 r. Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Olsztynie, Olsztyn 2000.

Podstawą ustalenia liczby i struktury obszarowej gospodarstw w latach 1998 i 1999 były: „dane administracyjne uzyskane z przekazywanych przez gminy zmian w wykazach gospodarstw indywidualnych, na podstawie ewidencji podatkowej i geodezyjnej” (str. 8).

Wyszczególnienie		Razem	Grupy obszarowe gospodarstw w ha użytków rolnych						
			1-2	2-5	5-10	10-15	15-20	20-50	50+
Struktura gospodarstw	1996	100,0	22,6	32,7	25,5	10,6	4,4	3,7	0,5
	1999	100,0	26,0	33,9	23,1	9,2	3,8	3,5	0,5
Struktura użytków rolnych	1996	100,0	4,6	15,4	26,0	18,5	10,7	14,3	0,5
	1999	100,0	5,6	16,7	25,0	17,0	9,9	14,6	11,2
Średni obszar gospodarstwa	1996	7,0	1,4	3,3	7,1	12,1	17,1	27,2	167,7
	1999	6,6	1,4	3,3	7,1	12,1	17,1	27,5	146,5
Region środkowozachodni									
Liczba gospodarstw w tys.	1996	241,6	40,9	50,0	65,3	44,6	20,8	18,3	1,7
	1999	252,0	46,2	56,3	66,0	42,4	20,0	19,0	2,1
Zmiany w liczb. abs.		10,4	5,3	6,3	0,7	-2,2	-0,8	0,7	0,4
Zmiany w %%		4,2	13,0	12,6	1,1	-4,9	-3,8	3,8	23,5
Struktura gospodarstw	1996	100,0	16,9	20,7	27,0	18,5	8,6	7,6	0,7
	1999	100,0	18,3	22,4	26,3	16,8	7,9	7,5	0,8
Struktura użytków rolnych	1996	100,0	2,4	6,9	20,6	23,0	15,0	21,1	11,0
	1999	100,0	2,7	7,6	20,3	21,5	14,2	21,6	12,1
Średni obszar gospodarstwa	1996	9,8	1,4	3,3	7,5	12,2	17,1	27,3	154,6
	1999	9,6	1,4	3,3	7,4	12,2	17,2	27,5	139,4
Region środkowowschodni									
Liczba gospodarstw w tys.	1996	819,3	121,0	244,1	274,9	112,2	40,4	25,6	1,1
	1999	888,9	169,5	287,0	264,9	102,5	37,5	26,0	1,5
Zmiany w liczb. abs.		69,9	48,5	42,9	-10,0	-9,7	-2,9	0,4	0,4
Zmiany w %%		8,5	40,1	17,6	-3,6	-8,6	-7,2	1,6	36,4
Struktura gospodarstw	1996	100,0	14,8	29,8	33,6	13,7	4,9	3,1	0,1
	1999	100,0	19,1	32,3	29,8	11,5	4,2	2,9	0,2
Struktura użytków rolnych	1996	100,0	2,9	14,3	33,8	23,2	11,8	11,3	2,7
	1999	100,0	4,1	16,3	32,2	21,1	10,9	11,6	3,8
Średni obszar gospodarstw	1996	7,1	1,4	3,4	7,2	11,0	15,9	26,7	144,1
	1999	6,6	1,4	3,3	7,1	12,1	17,1	26,3	149,7
Region południowo-wschodni									
Liczba gospodarstw w tys.	1996	675,1	231,7	303,9	117,4	16,1	3,3	2,1	0,6
	1999	714,4	270,9	314,1	108,7	14,6	3,2	2,3	0,6
Zmiany w liczb. abs.		39,3	39,2	10,2	-8,7	-1,5	-0,1	0,2	-
Zmiany w %%		5,8	16,9	3,4	-7,4	-9,3	-0,3	9,5	-

Wyszczególnienie		Razem	Grupy obszarowe gospodarstw w ha użytków rolnych						
			1-2	2-5	5-10	10-15	15-20	20-50	50+
Struktura gospodarstw	1996	100,0	34,3	45,0	17,4	2,4	0,5	0,3	0,1
	1999	100,0	37,9	44,1	15,2	2,0	0,4	0,3	0,1
Struktura użytków rolnych	1996	100,0	13,2	39,6	31,7	7,7	2,3	2,2	3,3
	1999	100,0	15,5	40,0	29,0	6,9	2,2	2,5	3,9
Średni obszar gospodarstwa	1996	3,7	1,4	3,2	6,7	11,8	17,2	26,4	136,5
	1999	3,5	1,4	3,2	6,7	11,8	16,9	27,0	160,2
Region południowo-zachodni									
Liczba gospodarstw w tys.	1996	159,7	42,6	43,2	36,4	18,5	8,4	9,2	2,0
	1999	171,7	49,5	48,9	36,5	17,3	7,7	9,3	2,5
Zmiany w liczb. abs.		12,0	7,5	5,7	0,1	-1,2	-0,7	0,1	0,5
Zmiany w %%		7,5	17,9	13,2	0,03	-6,5	-8,3	1,1	25,0
Struktura gospodarstw	1996	100,0	26,2	27,0	22,8	11,6	5,3	5,8	1,3
	1999	100,0	28,7	28,5	21,3	10,1	4,5	5,4	1,5
Struktura użytków rolnych	1996	100,0	4,1	9,7	18,9	15,8	10,2	18,2	23,1
	1999	100,0	4,8	10,7	18,5	14,5	9,2	18,5	23,8
Średni obszar gospodarstwa	1996	8,9	1,4	3,2	7,3	12,1	17,1	28,1	163,9
	1999	8,4	1,4	3,2	7,3	12,1	17,2	28,8	137,7
Region północny									
Liczba gospodarstw w tys.	1996	145,7	26,5	26,4	26,7	26,0	16,4	20,1	3,6
	1999	154,7	31,9	31,4	27,9	24,5	14,8	19,8	4,4
Zmiany w liczb. abs.		9,0	5,4	5,0	1,2	-1,5	-1,6	-0,3	0,8
Zmiany w %%		6,2	20,4	18,9	4,5	-5,8	-9,8	-1,5	22,2
Struktura gospodarstw	1996	100,0	18,2	18,1	18,3	17,8	11,3	13,8	2,5
	1999	100,0	20,7	20,3	18,0	15,8	9,6	12,8	2,8
Struktura użytków rolnych	1996	100,0	1,7	3,9	9,3	14,9	13,1	26,3	30,8
	1999	100,0	2,1	4,7	9,8	14,2	11,9	26,6	30,7
Średni obszar gospodarstwa	1996	14,8	1,4	3,2	7,5	12,3	17,2	28,2	183,9
	1999	13,8	1,4	3,2	7,5	12,4	17,2	28,7	233,6

Ogólna liczba gospodarstw powiększyła się w tym okresie o 6,9%, a przeciętny obszar gospodarstwa zmniejszył się z 7,0 ha do 6,6 ha. Oznacza to, że postęp w strukturze obszarowej jaki dokonał się w latach 1988-96 - jeśli mierzyć go średnim obszarem gospodarstwa - został zaprzepaszczone. Przypomnę, że

w ciągu tych 8 lat ogólna liczba gospodarstw zmniejszyła się o 126 tys. (6%), a przeciętny obszar gospodarstwa wzrósł z 6,3 do 7,0 ha.

Rozdrobnienie struktury obszarowej gospodarstw wystąpiło w mniejszej lub większej skali, we wszystkich regionach:

Regiony ²	Przyrost liczby gosp. w %	Średni obszar gosp. w ha	
		1996	1999
Środkowozachodni	4,3	9,8	9,6
Środkowowschodni	8,5	7,1	6,6
Południowo-wschodni	5,8	3,7	3,5
Południowo-zachodni	7,5	8,9	8,4
Północny	6,2	14,8	13,8

Przyrost gospodarstw skoncentrował się w przedziale 1-5 ha, a dominującą pozycję osiągnął w grupie 1-2 ha, w której liczba gospodarstw powiększyła się o 23% (106 tys.). Mniejszy, ale również znaczący był wzrost liczby gospodarstw w przedziale 2-5 ha, który wyniósł ok. 11% (70 tys.). Duży przyrost gospodarstw miał tylko nieznaczny wpływ na zmiany w rozkładzie użytków rolnych, których udział w przedziale 1-5 ha wzrósł z 20 do 22%. Struktura obszarowa nowych gospodarstw w regionach kształtowała się podobnie jak w kraju ogółem:

Tabela 2

Przyrost gospodarstw w okresie 1996-1999

Wyszczególnienie	Przyrost gospodarstw w tys.	Struktura obszarowa nowych gospodarstw		Udział użytków rolnych w grupie 1-5 ha	
		1-2 ha	2-5 ha	1996	1999
Polska	176,0 ³	60,1	39,9	20,0	22,3
Regiony:					
Środkowozachodni	11,6	45,7	54,3	9,3	10,3
Środkowowschodni	91,4	53,1	46,9	17,2	20,4
Południowo-wschodni	49,4	79,4	20,6	52,8	55,5
Południowo-zachodni	13,2	46,8	43,2	13,8	15,5
Północny	10,4	51,9	48,1	5,6	6,8

² Patrz mapa 1.

³ Jest to przyrost brutto, nie uwzględniający ubytku gospodarstw w środkowych grupach obszarowych.

W środkowych klasach wielkości (5-20 ha) ruch gospodarstw był nieporównanie mniejszy i było to niemal wyłącznie wypadanie gospodarstw. W całej tej grupie ubyło 4,7% gospodarstw. Większy zasięg miał ten proces w grupie 10-20 ha, gdzie średni ubytek wyniósł 7,2%. Wypadanie gospodarstw w regionach przedstawiało się następująco:

Regiony	Ubytek gospodarstw w % w grupach obszarowych w ha	
	5-20	10-20
Środkowozachodni	2,3	4,8
Środkowowschodni	5,3	8,3
Południowo-wschodni	7,5	8,2
Południowo-zachodni	3,0	7,1
Północny	4,5	7,3

Tylko w grupie gospodarstw powyżej 20 ha można mówić o pewnych, dość słabo zaznaczonych tendencjach do koncentracji. Liczba gospodarstw powyżej 20 ha, która w 1996 r. wynosiła 84 tys., w 1999 powiększyła się do 87 tys. Mimo tego jej udział w ogólnej liczbie gospodarstw wykazał nieznaczną tendencję spadkową (z 4,2 do 4,0%), a przyrost jej udziału w użytkach rolnych wyniósł tylko 1 p.p. (z 24,8 do 25,8%).

W zasadzie proces koncentracji ograniczył się do przesunięć między grupą 20-50 ha a grupą 50 ha i więcej, co oznacza, że uczestniczyła w nim nieznaczną liczbą gospodarstw. Większość z nich przesunęła się do grupy powyżej 50 ha, której liczebność wzrosła z ok. 9 tys. do 11 tys. W regionach proces ten przebiegał następująco:

Regiony	Przyrost liczby gospodarstw w procentach	
	20-50 ha	50 ha +
Środkowozachodni	3,8	23,5
Środkowowschodni	1,6	36,4
Południowo-wschodni	9,5	-
Południowo-zachodni	1,1	25,0
Północny	ubytek -1,5	22,0

Reasumując, można stwierdzić, że:

- w trzyleciu 1996-1999 zmienił się mechanizm przemian agrarnych. Ruch gospodarstw stał się czynnikiem determinującym kierunek zmian, a zmiany obszarowe (zwiększenia, zmniejszenia) miały znaczenie drugorzędne,

- gwałtowny napływ drobnych gospodarstw „popsu” nieco obszarową strukturę gospodarstw, ale spowodował tylko nieznaczne zmiany w rozkładzie użytków rolnych,
- proces wypadania gospodarstw nasilił się i przesunął - w porównaniu z okresem 1988-1996 - do wyższych grup obszarowych, a uległ zahamowaniu w grupie 5-10 ha,
- tendencje do koncentracji były znacznie słabsze niż poprzednio oraz bardziej selektywne i wystąpiły tylko wśród gospodarstw największych. Była to przede wszystkim koncentracja gruntów w gospodarstwach już pierwotnie zasobnych w ziemię. Liczba gospodarstw dużych (z wyjątkiem grupy powyżej 50 ha) wzrosła nieznacznie. Aktywność gospodarstw średniego rozmiaru w kierunku powiększania obszaru została zahamowana,
- powszechność kierunku na tworzenie nowych, drobnych gospodarstw i zahamowanie procesu koncentracji dowodzą, że przyczyny zjawiska tkwią w sferze makroekonomicznej (drastyczne obniżenie dochodów z rolnictwa i rosnące bezrobocie).

2. Przemiany agrarne 1996-2000 w badaniach Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej⁴

Ruch gospodarstw

Gospodarstwa, które zasiliły najmniejsze grupy obszarowe nie są w całości gospodarstwami nowymi. Część z nich już istniała w 1996 r., ale wskutek zmniejszenia obszaru przesunęła się do niższych klas wielkości. Zmniejszenia - w świetle ankiety - wynikały głównie (ponad 70%) ze względów ekonomicznych (nieopłacalność, trudności ze zbytem) znacznie rzadziej ze zmiany orientacji zawodowej (zwłaszcza wówczas, gdy podjęto pozarolniczą działalność gospodarczą) lub z przyczyn rodzinnych i losowych.

Nowe gospodarstwa powstawały w zdecydowanej większości na ziemi chłopskiej, pochodzącej bądź od istniejących bądź od zlikwidowanych gospodarstw. W latach 1996-2000 ponad 10% gospodarstw uległo likwidacji, co oznacza, że proces ten był nieco szybszy niż wcześniej. Likwidacje gospodarstw przesunęły się do większych grup obszarowych. Średni obszar takiego gospodarstwa wzrósł

⁴ Społeczno-ekonomiczne badania ankietowe w chłopskim rolnictwie są prowadzone co 4 lata na stałej próbie. W okresie transformacji przeprowadzono je w 1992, 1996 i 2000 r. Przemiany agrarne stanowią jeden z fragmentów ankiety. W 2000 r. objęto ankietą 3927 gospodarstw rolnych z 76 wsi w kraju. Gospodarstwa ankietowane są nieco większe i lepsze pod względem rolniczym niż przeciętnie w kraju, a wsie są położone bardziej peryferyjnie względem dużych aglomeracji miejskich i centrów przemysłowych. Z tych względów negatywne zjawiska w strukturze obszarowej uchwycone w statystyce GUS wystąpiły w ankietowanym zbiorze znacznie słabiej.

z 5,9 do 7,9 ha, a udział gospodarstw powyżej 10 ha powiększył się z 15% w 1996 r. do 23% obecnie. Struktura przyczyn likwidacji - odtworzona w przybliżeniu z ankiet - była bardzo podobna do struktury przyczyn zmniejszenia obszaru, z nieco większym udziałem motywów rodzinnych i losowych. Rozdysponowanie ziemi w grupie gospodarstw zlikwidowanych dokonywało się głównie poprzez rynek (z dominacją oddzierżaw nad sprzedażą), ale duże znaczenie miał rodzinny obrót ziemią. Tą drogą przeszło na rzecz nowych gospodarstw 40% ziemi, przy czym wyraźnie nasiliły się podziały gruntów między spadkobierców. Ogółem podzielonych zostało 14% gospodarstw (w latach 1992-1996 - 10%). Szczególnie dużą skalę miało to zjawisko w regionie południowo-wschodnim, gdzie prawie co trzecie gospodarstwo uległo likwidacji w drodze podziałów rodzinnych. Ze zrozumiałych względów (zasoby gruntów skarbowych) nie było tego zjawiska na ziemiach zachodnich i północnych.

Tabela 3

Rozdysponowanie ziemi z gospodarstw zlikwidowanych

Wyszczególnienie		Sprzedaż	Oddzierżawa	Obrót rodzinny	Inne	Gosp. podzielone
Okres:	1988-1992	13,6	24,5	45,2	16,7	17,3
	1992-1996	19,6	35,5	31,8	13,1	10,7
	1996-2000	23,3	31,7	38,9	6,1	14,1
w latach 1996-2000 w regionach						
Środkowozachodni		27,5	37,2	27,5	7,8	5,9
Środkowowschodni		16,4	40,7	41,2	1,7	11,0
Południowo-wschodni		22,0	11,0	58,2	8,8	31,9
Południowo-zachodni		29,7	37,9	16,2	16,2	-
Północny		48,6	25,7	17,1	8,6	-

Wśród rodzin tworzących nowe gospodarstwa można wyodrębnić 3 grupy: usamodzielniające się dzieci rolników, rodziny dotychczas bezrolne oraz osoby przybyłe z zewnątrz, ale na ogół powiązane rodzinnie ze wsią. We wszystkich tych grupach - zgodnie z zapisami w ankiecie - duży odsetek stanowiły osoby, które utraciły pracę zarobkową lub jej w ogóle nie mogły znaleźć. Można stąd wnosić, że w wielu wypadkach objęcie gospodarstwa rolnego wynikało z konieczności zapewnienia rodzinie podstawowych warunków egzystencji, wobec utraty dotychczasowych środków utrzymania. Fakt, że obejmowano (dzierżawiono, kupowano) małe gospodarstwa, nawet w regionach o dużych zasobach gruntów AWRSP sugeruje, że rodziny te nie nastawiały się na rolnictwo, ale na dwuzawodowość. Jest to zrozumiałe. Opinia o rolnictwie, jako o biznesie złym i bez

perspektyw, która pojawiała się już w ankiecie w 1996 r., obecnie stała się opinią powszechną.

Obok niewątpliwych związków bezrobocia z powstawaniem nowych gospodarstw, nie można wykluczyć i innej przyczyny tego zjawiska, choć zapewne była ona drugorzędna. Mam na myśli chęć ucieczki przed znacznie wyższym od podatku gruntowego, podatkiem od nieruchomości, co wymaga - zgodnie z ustawą z lipca 1998 r. - posiadania co najmniej 1 ha przeliczeniowego użytków rolnych, a nie jak poprzednio 1 ha fizycznego. Uzyskany w ten sposób status rolnika pozwala jednocześnie na przejście z ZUS do KRUS, co daje następną oszczędność w budżecie rodziny.

Zmiany obszarowe

Zmiany obszarowe - w świetle badań ankietowych - miały w badanym czteroleciu mniejsze rozmiary niż poprzednio, a czym świadczą m.in. opinie sołtysów badanych wsi. Według tego źródła zaledwie w 20%-tach wsi obrót ziemią w 2000 r. utrzymywał się na poziomie porównywalnym z 1996 r., a w pozostałych uległ zmniejszeniu. Dotyczyło to zwłaszcza popytu na ziemię, który w niektórych wsiach zanikł niemal zupełnie.

Mało optymistyczne są także przewidywania na najbliższe lata. Sołtysi twierdzą, że przy nie zmienionej sytuacji ekonomicznej rolnictwa popyt na ziemię będzie nadal malał, a podaż będzie rosła. Wzrost podaży ziemi będzie szczególnie nasilony tam, gdzie starsi rolnicy będą występować o świadczenia emerytalne, a potencjalni następcy nie będą chcieli przejmować gospodarstw. Według sołtysów już wkrótce zjawisko braku następców będzie ponownie narastać ze względu na coraz większą niechęć młodzieży do angażowania się w rolnictwo⁵.

Statystyczne wyniki badań, choć nie tak pesymistyczne jak opinie sołtysów, potwierdzają, że zmiany obszarowe w ostatnim czteroleciu były znacznie mniej korzystne niż w okresach wcześniejszych (tab. 4). Przekonuje o tym nie tylko malejący udział rolników dokonujących zwiększeń obszaru, ale również fakt - stwierdzony po raz pierwszy w naszych badaniach - że udziały gospodarstw zwiększających i zmniejszających obszar były identyczne, z czego można wnosić, że przeciwstawne tendencje w zmianach obszarowych oddziaływały z podobną siłą.

Z danych regionalnych z kolei można wnosić, że wpływ kryzysowej sytuacji dochodowej w rolnictwie na decyzje rolników w kwestii obszaru gospodarstwa był różny. Z różnic tych wynika, że zależało to od siły ekonomicznej i poziomu zainwestowania gospodarstw, poziomu kultury rolnej oraz od umiejętności (i chęci) dostosowania się do gospodarki rynkowej. Na przykład w regionie środkowozachodnim zmiany obszarowe zupełnie nie zostały zakłócone (wysoka

⁵ Odsetek gospodarstw bez następców wyniósł w 2000 r. - 9,3% (w 1996 r. - 8,0%).

przewaga zwiększeń), natomiast w pozostałych regionach wykazały, w mniejszym lub większym stopniu, niekorzystne tendencje. Pod tym względem zdecydowanie negatywnie wyróżnia się region południowo-wschodni (niemal dwukrotnie więcej zmniejszeń niż zwiększeń), co dowodzi, że proces rozdrabniania struktury wyraźnie przybrał na sile.⁶

Tabela 4

Częstość i rozmiary zmian obszarowych

Wyszczególnienie		Zwiększenie obszaru		Zmniejszenia obszaru	
		Procent gosp.	ha na 1 gosp.	Procent gosp.	ha na 1 gosp.
Okres:	1988-1992	13,0	3,9	10,0	2,8
	1992-1996	16,3	5,3	11,9	2,8
	1996-2000	12,5	7,1	12,5	2,9
w latach 1996-2000 w regionach					
Środkowozachodni		20,5	8,9	11,7	4,2
Środkowowschodni		14,4	6,3	14,2	3,0
Południowo-wschodni		6,7	3,0	11,1	1,2
Południowo-zachodni		12,0	6,7	12,0	3,4
Północny		14,6	15,7	12,8	6,4

W pozostałych regionach proporcje zwiększeń i zmniejszeń były podobne jak w całym zbiorze, co dało analogiczne rezultaty strukturalne (wzrost liczby drobnych gospodarstw i stagnacja na biegunie gospodarstw dużych). Dla zobrazowania różnic regionalnych w procesie koncentracji wymowny jest fakt, że powołując się na dane GUS - na 3 tys. gospodarstw, które zasiliły grupę powyżej 20 ha, 1,1 tys. powstało w regionie środkowozachodnim, a 1,9 tys. we wszystkich pozostałych.

Inną ilustracją różnic regionalnych są dane o samoocenie rolników szans rozwojowych gospodarstw:

Procent gospodarstw z szansami na rozwój	
Cały badany zbiór 1996	24,0
2000	18,4
w 2000 r. w regionach	
Środkowozachodni	37,9
Środkowowschodni	14,4
Południowo-wschodni	16,6
Południowo-zachodni	19,8
Północny	14,2

⁶ Jedyny biznes agrarny - jak piszą ankietarzy - w tym regionie budzący zainteresowanie rolników to sprzedaż ziemi na działki, których rozpiętość ceny kształtuje się od 4 tys. zł do 30 tys. zł za 1 ar.

Z punktu widzenia procesu koncentracji szczególnie niekorzystna była sytuacja w regionie północnym. Zamiast spodziewanego napływu rolników-osadników mamy tu do czynienia z dość intensywnym (jak na krótki okres obserwacji) wypadaniem gospodarstw, zwłaszcza większych. Gospodarstwa powyżej 15 ha stanowiły 37% ogółu gospodarstw zlikwidowanych i był to jedyny region, w którym zanotowano ubytek gospodarstw także w grupie 20-50 ha. Badanie transakcji związanych z likwidacją takich gospodarstw dowodzi, że ceny ziemi spadły tu do wyjątkowo niskiego poziomu. Podczas gdy cena ziemi w handlu prywatnym w tym regionie stanowiła ostatnio 60-65% ceny krajowej, to w transakcjach objętych ankietą sprzedawano ziemię po 1,2 - 1,8 tys. zł/ha, tzn. po cenie niższej niż 40% ceny krajowej. To samo dotyczy dzierżaw. Był to jedyny region, w którym transakcje oddzierżawy gruntów tylko za podatek stanowiły 35% ogółu dzierżaw prywatnych (w całym zbiorze - 16%) i były to transakcje obejmujące niemałe kompleksy gruntów (15-20 ha). Ziemię kupowały lub dzierżawiły osoby z poza wsi.

Wzmoczoną tendencję do odchodzenia od rolnictwa (zwłaszcza towarowego) potwierdza sytuacja w dziedzinie odłogów. Ich ilość na położonych na terenie wsi ankietowanych gruntach AWRSP wzrosła w ciągu 4 lat ponad dwukrotnie, a jednocześnie niepokojąco powiększył się procent gospodarstw z odłogami na gruntach chłopskich.

Procent gospodarstw z odłogami	
Cały badany zbiór 1996	7,0
2000	13,0
w 2000 r. w regionach	
Środkowozachodni	2,3
Środkowowschodni	10,1
Południowo-wschodni	18,1
Południowo-zachodni	10,1
Północny	26,8

Na 9 wsi badanych w tym regionie tylko w dwóch nie było odłogów. Jedna, to wieś pod dużym miastem, które wkracza na teren wsi z budownictwem mieszkaniowym, a druga - to wieś o walorach rekreacyjno - turystycznych, gdzie rozpoczęła się sprzedaż ziemi na działki rekreacyjne osobom z miasta. Działki te, choć relatywnie tanie (1,0 -1,5 tys. zł za 1 ar); są dla tutejszych rolników dobrym biznesem.

Z naszych obserwacji - choć powierzchownych i wybiórczych - wynika, że skutki kryzysu ekonomicznego w rolnictwie są w tym regionie szczególnie dotkliwe. Jest to zrozumiałe, gdyż jest to region najsłabszy w kraju zarówno pod względem urbanizacji i uprzemysłowienia jak i pod względem poziomu rolnictwa i potencjału ekonomicznego całych obszarów wiejskich.

Mapka 1

Społeczno-ekonomiczne regiony rolnictwa i obszarów wiejskich

Nazwy regionów:

1. Środkowozachodni
2. Środkowowschodni
3. Południowo-wschodni
4. Południowo-zachodni
5. Północny

ANNA SZEMBERG

**PRZEMIANY AGRARNE W GOSPODARSTWIE CHŁOPSKIM.
AKTUALNE TENDENCJE**

STRESZCZENIE

Kierunek przemian w strukturze obszarowej indywidualnego rolnictwa w latach 1996-1999 – w świetle statystyki GUS – był niekorzystny. Wzmogły się tendencje do rozdrabniania gruntów, a osłabły procesy koncentracji. Silnie wzrosła liczba drobnych gospodarstw, zmniejszył się przeciętny obszar gospodarstwa. Zjawiska te - w różnym stopniu – potwierdziły się we wszystkich regionach kraju.

Powszechność kierunku na tworzenie nowych, drobnych gospodarstw i zahamowanie skłonności do tworzenia dużych gospodarstw dowodzą, że przyczyny zjawisk tkwią w sferze makroekonomicznej i są rezultatem drastycznego obniżenia dochodów z rolnictwa i rosnącego bezrobocia.

ANNA SZEMBERG

**PRZEMIANY AGRARNE W GOSPODARSTWIE CHŁOPSKIM.
AKTUALNE TENDENCJE**

SUMMARY

According to data from Central Statistical Office direction of changes in area structure of private agriculture in years 1996 – 1999 were unfavourable. Increased tendency for land comminution and process of cocentration has weekend. The number of small farms increased and average farm size decreased. This phenomenon, in different extend, was confimed in all regions of Poland.

Commonness of trend for creation of new, small farms and set-back tendencies in creation big farms demonstrating that this phenomenon lie in macroeconomical sphere and it is result of drastic decrease of income from agriculture and increase of unemployment.